

КРАЄЗНАВЧА КАНІВЩИНА

В статті висвітлюються проблеми збереження національних пам'яток Канівщини, розглянуті головні напрямки дослідницької роботи туристсько-краєзнавчого клубу «Вік».

Ключові слова: Канів, історія рідного краю, формування світогляду.

В статье освещают проблемы сохранения национальных достопримечательностей Каневщины.

Ключевые слова: Канев, история родного края, формирования мировоззрения.

In the article light up the problems of maintenance of national sights of Kanev.

Key words: Kanev, history of native edge, forming of world view.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. На пагорбах понад берегами Дніпра і глибокими ярами, розкинулося місто Канів. Оповідати про його минуле – то оповідати про минуле України, серцем якої він був і в часи Давньоруської держави, і в епоху козацької слави, і в полум'ї революцій і світових воєн.

Багатюща природа довкола Канева з її густими лісами, родючими ланами й повноводним Дніпром споконвіку вабила сюди людину. Уже 25 тисяч років тому ці місця були домівкою для наших далеких пращурів, які обробляли тут землю, полювали на звіра й розводили худобу. Неперервний ланцюжок людської діяльності тягнеться на Канівщині впродовж тисячоліть: археологи відкривають тут і пам'ятки кам'яного віку, і трипільські протоміста, і поселення бронзової ери, і вироби часів епохи заліза [В. Кубійович, М. Тихомиров].

Мета дослідження: знайомство і опис історичних, культурних, регіональних пам'яток міста Канева – одного з відомих міст України

Виклад основного матеріалу. У середині XII ст. Канів був великим містом і відігравав

велику роль в житті Давньої Русі. Тут проходив великий шлях «з варяг у греки», який був важливою торговою артерією держави. В літописах місто часто згадується з 1144 по 1195 роки у зв'язку з походами руських князів проти половців.

Із монголо-татарською навалою місто, як і всю Україну, спіткала нелегка доля: кочівники захопили Канів і розташували тут резиденцію баскаків – ханських намісників.

Козацька доба відкрила нову славу сторінку історії Канева, який став твердиною боротьби проти поляків, турків, татарів і московитів. Тут знайшли свій спочинок гетьмани Іван Підкова, Яків Шах, Самійло Кішка. Резиденція іншого гетьмана – Михайла Дорошенка – також розташувалася в Каневі. Козаки Канівського полку – одного з найбільших у козацькій армії – кров'ю здобули собі вічну славу в роки Хмельниччини.

За кілька століть Канів, що лежав у суцільних руїнах, потрошку ожив, а вже у 19-ому столітті тут сталася подія, від якої канівчани ведуть відлік нової історії міста. У травні 1861 року на Чернечій горі городяни провели в останню путь Тараса Шевченка – напередодні смерті поет заповідав поховати його саме в Каневі. Відтоді це місце є святим для кожного українця.

Успенський (Юрійвський) собор – найдавніша архітектурна споруда Канівщини, історія якої налічує понад вісім із половиною століть. Разом із містом собор переживав часи розквіту й занепаду, кілька разів переходив із рук до рук, був закритий і спалений, але його велична споруда донині височіє на Канівській горі, попри все зберігши особливості давньої архітектури. Ззовні Собор є класичним зразком візантійської архітектури XII ст. Споруду зведено як шестистовпний хрестовокупольний одноверхий храм, близький архітектурою до київських церков, – Кирилівської і Богородиці Пирогощі. Його фасади прикрашено рядами малих ніш, колись оздоблених фресками, як і ступінчасті портали.

Канівські гори зазедве можна назвати високими, але видно їх зі всієї України, а то й багато далі. Здається, могутня природна стихія впродовж десятків мільйонів років гралася з цією місциною й витворила унікальні форми рельєфу. Нашарування геологічних порід, найдавніші з яких налічують 150 мільйонів років, вражають учених (серед них – Володимира Вернадського, який приїздив вивчати ландшафт Канівських гір). Тут зафіксовано незвичайний геологічний феномен: давніші породи нашаровуються над молодшими, виносячи на поверхню унікальні знахідки.

Споконвіку на цій родючій і багатій звіром землі коло Дніпра та Росі селилися люди. Уже понад століття археологи віднаходять на Пилипенковій горі і Княжій горі пам'ятки давнини: від найраніших слов'янських цивілізацій до часів Русі.

Із вершин Канівських гір відкривається незрівнянний краєвид на 10 кілометрів довкола, вражаючи запаморочливо стрімкими перепадами висот і химерними ярами. Смілянський яр завглибшки 100 метрів тягнеться на 8 кілометрів і не має собі рівних у Європі. У ярах і на густо заліснених схилах гір панує недоторканий дикий світ природи – тут трапляються косулі, кабани, лисиці, зайці, борсуки й лосі, а самих лише птахів мешкає 300 видів!

Канівщина пишається статусом колиски слов'янства: це на канівській землі Вікентій Хвойка – той самий славний археолог, хто відкопав поселення трипільської культури, – віднайшов рештки першої достеменно слов'янської цивілізації. У самому Каневі, в південно-східній частині міста, височіє пагорб, де відкрито найбільше поселення Зарубинецької культури (так звать культуру найдавніших слов'ян), – Пилипенкова гора, названа так на честь місцевого мешканця.

Ще в недалекому минулому Канівські «гори» були лісовим краєм. Ковилово-різотравний степ займав, в основному, верхівки горбів і південні крутосхили. Та вже до початку XX століття завдяки людській діяльності лісовий покрив значно зменшився. Неодноразове вирубування лісу призвело до заміни основної породи дуба грабом. Після зведення лісів на крутосхилах почалася страшна ерозія. Внаслідок цього яри займають нині майже третину території заповідника. Деякі з них –

Сухий потік, Маланчин потік, Комашиний яр – сягають глибини 30-40 м.

Це місце не випадково стало оселею наших пращурів понад два тисячоліття тому. З високого пагорба було видно наближення ворога, поруч було джерело води – могутній Дніпро. Городище було оточене оборонними спорудами – вони слугували як захист проти нападів сармат, які час від часу набігали сюди з півдня.

Небагато місць є в Україні, де дикий світ природи зберігся недоторканим, непідвладним часу та людям.

Канівський природний заповідник – то величезний сховок невичерпних багатств природи.

У прадавні часи це благодатне місце приваблювало до себе людей – тепер тут віднаходять сліди поселень трипільців і давніх слов'ян, скіфські городища. На щастя, за дивовижним збігом обставин ця земля вбереглася від впливу людей у новітні часи і тепер постає у своїй первозданній дикості.

Навесні по глибоких лісистих ярах і пагорбах на правому березі Дніпра бурхливо розквітає зелень. Завдяки розмаїттю природних умов тут вирує багатючий рослинний світ: у тіні північних схилів можна натрапити трави, які неймовірним чином збереглися ще з льодовикових часів, а на південних схилах, щедро обігрітих сонцем, трапляються релікти теплого міжльодовикового періоду.

З-поміж усіх дивовижних краєвидів обов'язково варто побачити Канівське водосховище – тут річка, оточена високими кручами й густими лісами, розлилася широко, як море, – так що зір ледь-ледь охоплює її береги.

Неповторно мальовничі заповідні Зміїні острови. Значну їх частину займають столітні дуби і сосни, із багатим підліском і трав'яним покривом. Лише тут на одній ділянці можна зустріти сон-траву, очерет і конвалію. Це пов'язано із підтопленням островів водами водосховища. У типові комплекси інтенсивно вселяються болотні види. Відбувається перебудова природної екосистеми.

Але багато всього цього залишилося в минулому, багато збереглося й до сьогодні. Сучасна Канівщина, живе сучасними турботами. Залишилося багато пам'яток з минулого, які б дуже хотілося зберегти і передати майбутнім поколінням.

З метою поглиблення знань учнів з історії рідного краю та відновлення історії пам'яті на-

роду, в 2000 році в Канівському районному Будинку школярів та юнацтва на базі Литвинецької загальноосвітньої школи I-III ступенів було створено туристсько-краєзнавчий клуб «Вік».

Ініціатором створення та незмінним керівником клубу «Вік» є Баранник Володимир Васильович. Під його керівництвом члени клубу багато працюють над вивченням історії рідного краю, активно включаються в обласні та Всеукраїнські акції та туристсько-краєзнавчі експедиції: «Краса і біль України», «Сто чудес України», «Збережемо пам'ять про подвиг», «Колосок пам'яті», «Золота підкова Черкащини», «Історія туристсько-краєзнавчого руху на Черкащині». Члени клубу «Вік» під керівництвом Баранника В.В. дослідили і написали ряд наукових робіт з краєзнавства: «Загублені села Канівщини», «Трагедія Канівських плацдармів», «Слава солдатська», «Канівські рубежі 41-го», «Дніпровська повітрянодесантна операція», «Філософ серця (Памфіл Юркевич)», «Герої війни 1812 року», «Село Ковалі (сторінки історії)», «Село на нашій Канівщині», «Каменяри національного визволення (А. Лівіцький)», «Селекціонери Яблунева».

Одним з напрямків роботи клубу є встановлення імен воїнів Червоної Армії, які загинули під час війни на території сіл Литвинець та Ковалі в серпні 1941 року. До цього часу в селі Литвинець із 144 воїнів, які поховані в Братській могилі, було відомо лише 28 осіб. Гуртківцями клубу вдалося встановити імена ще 59 бійців та командирів.

Пошуковцям вдалося розшукати і встановити зв'язки з 7 родинами воїнів, які загинули на території сіл, 4 з яких вперше дізнались про місця загибелі їхніх рідних. Про результати своїх пошуків пошуковці неодноразово писали на сторінках газет «Сільські вісті», «33 канал» (Вінницька область), «Приосколье» (Чернянський район Белгородська область, Росія), «Зоря» (Краснолиманський район Донецька область).

Членами пошукової групи клубу «Вік» були виявлені та розкопані останки невідомого радянського солдата. Юні пошуковці взяли активну участь у перепохованні останків та встановленні пам'ятного знаку на його могилі.

Краєзнавчо-пошукова робота, на наш погляд, є важливим засобом формування світогляду, є великою школою життя для підрос-

таючого покоління. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, вона розвиває спостережливість дітей, увагу. Практика показала, що в тих школах де є туристсько-краєзнавча робота кращі успішність і дисципліна, менше правопорушень, вищий рівень фізичної підготовленості, краща інформованість про рідний край. Велику роль відіграє краєзнавство і в національно-патріотичному вихованні учнівської молоді.

Висновки. Дніпро, Рось, Росава, русичі, Київська Русь, козацька держава, Тарас Шевченко – всі ці символи історії України пов'язані з одним з найдревніших міст Східної Європи Каневом, де на схилах дніпрових круч впродовж віків творилася історія української нації. Поселення на території сучасного міста існували і в епоху пізнього палеоліту (35-10 тис. років до н.е.), і в кам'яному, і в мідному та бронзовому віках. Літописне місто Родень, що знаходилось на одній з Канівських гір, з перших віків нової ери стало центром формування Київської Русі, на теренах якої згодом постала сучасна Україна. Розташований в центрі держави на перетині шляхів, цивілізацій та природних зон, Канів надає можливість здійснювати дивовижні екскурсії вглиб цілих історичних та геологічних епох. В свою чергу нікого не залишать байдужими унікальні ландшафти та краєвиди сучасного міста, його національні святині та пам'ятки природи.

Нині туристи з усієї України відвідують цю землю, яка пам'ятає ще перших мисливців за мамонтами і береже в собі пам'ятки ледь званої давнини, щоби помолитись у прадавньому Успенському Соборі, вклонитися Кобзареві й послухати пісні бандуриста про славу козацьку минувщину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихомиров М. Древнерусские города / М. Тихомиров. – Вид. 2-е. – М., 1956. – 302 с.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / [за ред. В. Кубійовича]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя. – 1954. – С.156.

ВАЇДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Слободяник Ірина Олексіївна – методист Канівського районного Будинку школярів та юнацтва.